Primitive

tider

21

arkeologisk
tidsskrift

Primitive
tider

Primitive tider utgis av Marie Ødegaard (redaktør), Hege Skalleberg Gjerde, Gaute Reitan, Marte Spangen, Vibeke M. Viestad og Mari Arentz Østmo
Sekretær: Andreas Ropeid Sæbø

ISSN 1501-0430

Postadresse:
Primitive tider
Postboks 6727, St. Olavs plass
0130 Oslo

E-post: kontakt@primitive-tider.com / abonnement@primitive-tider.com

Internett: <https://journals.uio.no/PT/index>

Ombrekk: Hege S. Gjerde

Trykk: Reprosentralen ved Universitetet i Oslo

©Primitive tider. Ettertrykk for mangfoldiggjøring kun etter avtale med redaksjonen.

Forsideillustrasjon: Handelsrelaterte gjenstander fra Vikingtid. Foto: Åge Hojem, NTNU Vitenskapsmuseet. Fra artikkelen Metallsøkerfunn som grunnlag for kunnskap og vern. En case-studie fra Sunndal – et knutepunkt i jernalder og middelalder av Dahle *et al.* s.81-99.

Skrive for Primitive tider?

Primitive tider oppfordrer spesielt uetablerte forfattere til å skrive. Vi er interessert i artikler, kommentarer til tidligere artikler og rapporter (enkler, ikke fagfellevurderte tekster). Kanskje blir din artikkel neste nummers debatttema! Send inn ditt manuskript og la det få en faglig og seriøs vurdering av redaksjonen. Husk at hele prosessen kan være tidkrevende, så planegg i god tid. Innleveringsfrister finner du på våre nettsider. Det er likevel ingen grunn til å vente til siste øyeblikk, send gjerne inn før fristen!

For å lette arbeidet for deg og for oss, er det helt nødvendig at du setter deg godt inn i forfatterveiledningen og følger den. Forfatterveiledningen finner du på våre nettsider:

<https://journals.uio.no/PT/index>

Artikkelutkastet bør lengdemessig omtrent tilsvare den ferdige artikkelen. Det må med andre ord være noe mer enn en skisse/ løse ideer, men også vesentlig kortere enn en avhandling. Vi ser fram til å høre fra deg!

Kontakt oss enten pr. mail: kontakt@primitive-tider.com
eller send utkastet til postadressen over

INNHold

Fagfellevurderte artikler

Ferd og frakt over fjell og vidde	7
Kjetil Loftsgarden	
Mistet på sjøen? En nyoppdaget fiskekrok fra steinalderen i Søgne, Vest-Agder.	25
Elling Utvik Wammer, Anja Mansrud, Pål Nymoen og Frode Kvalø.	.
Variasjon i praksis?	45
Sammenføyningsteknikk – og materiale i nordnorske jernalderbåter.	
Thomas Lund	
Pløyelagsfunn i skjæringspunktet mellom forskningspotensial og forvaltningsprioriteringer: Fokus og holdninger i diskusjonen om privat metallsøking i Norge	63
Caroline Fredriksen	
Metallsøkerfunn som grunnlag for kunnskap og vern.	81
En case-studie fra Sunndal – et knutepunkt i jernalder og middelalder.	
Kristoffer Dahle, Carl Fredrik Vemmestad og Jarle Stavik	
The Fimbulwinter theory and the 6th century crisis in the light of Norwegian archaeology: Towards a human-environmental approach.	101
Ingar M. Gundersen	
Feltkurs som læringsform.	121
50 år med arkeologisk feltutdanning ved Universitetet i Oslo.	
Axel Mjærum og Steinar Solheim	
Rapporter	
Practical experiences with cross-disciplinary research – the case of Saving Oseberg.	143
Susan Braovac	
Anmeldelser	
Gustaf Trotzig: Arkeologins fotografier. Några milstolpar. KVHAA Handlingar Antikvariska serien 56. Mölndal 2018. 328 s.	149
Einar Østmo	

Ljungqvist, Fredrik Charpentier 2017. Klimatet och människan under 12 000 år. Dialogos. Stockholm.	153
Eivind Heldaas Seland	
Oma, K.A. (2018). The sheep people. The ontology of making lives, building homes and forging herds in early Bronze Age Norway. Equinox Publishing Ltd, Sheffield, UK; Bristol, CT.	157
David G. Anderson	
Bender Jørgensen, Lise, Soafer Joanna og Marie Louise Stig Sørensen (eds.) 2018 Creativity in the Bronze Age. Understanding Innovation in Pottery, Textile, and Metalwork Production. Cambridge University Press..	159
Nils Anfinset	
Dufeu, Val (2018): Fish Trade in Medieval North Atlantic Societies - An Interdisciplinary Approach to Human Ecodynamics, Amsterdam.	163
Hans Christian Küchelmann	.
Morgengry over vikingenes tid	169
Anmeldelse av utstillingen VÍKINGR, Kulturhistorisk Museum, Universitetet i Oslo	
Brita Brenna	

Ljungqvist, Fredrik Charpentier 2017. *Klimatet och människan under 12 000 år. Dialogos. Stockholm.*

Eivind Heldaas Seland

Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap, Universitetet i Bergen

Sommeren 2019 hadde mer enn 7000 forsknings- og utdanningsinstitusjoner undertegnet et internasjonalt opprop som slår fast at det hersker en klimakrise og at det kreves drastiske samfunnsendringer for å håndtere klimaendringene. Gjennom våren hadde skoleelever over hele verden streiket for klimaet, og offentlig debatt hadde vært dominert av spørsmål om hva myndigheter, institusjoner og hver enkelt må gjøre for å redusere sitt karbonavtrykk.

Selv om det ikke alltid er eksplisitt og sjelden diskuteres, så hviler klimadebatten faktisk på et historisk premiss. Tanken om at dagens klimaendringer er menneskeskapte, alvorlige og må møtes med handling, forutsetter at de utgjør et brudd med en situasjon preget av balanse i fortida. De som nekter for at dagens klimaendringer er menneskeskapte og/eller problematiske trekker på sin side ofte fram tidligere naturlige klimaendringer. Klimahistorie spiller slik ikke bare en viktig rolle i den dagsaktuelle politiske debatten, men fortida utgjør også den eneste erfaringsbakgrunnen vi har for å forstå det som skjer i dag, og for å vurdere hvordan en best kan møte klimaendringene.

Klimahistorie er ikke nytt. Helt tilbake til antikken har folk vært klar over at klimaet endrer seg over tid og at det påvirker hvordan menneskene lever. Klima har vært brukt til å forklare framveksten og sammenbruddet av store sivilisasjoner. I arkeologien og samfunns-

geografien stod klimaforklaringer sterkt på første halvdel av 1900-tallet. Etter andre verdenskrig reagerte mange med rette både på den deterministiske innretningen i mye av denne litteraturen, som ga lite rom for at menneskene selv kunne forme sine liv, og på den rasistiske og sosialdarwinistiske tendensen hos enkelte forfattere, som mente at klima samvarierte med blant annet intelligens og arbeidsmoral og dermed kunne forklare og rettferdiggjøre ulik global fordeling av makt og økonomiske ressurser.

Med erkjennelsen av at klimaet er i endring og at menneskeskapte utslipp er en viktig faktor i disse endringene, kom klimahistorien tilbake på 1980-tallet. Mange tidlige arbeider bar preg av å forveksle sammenfall i tid med årsakssammenheng, og lenge manglet det tilstrekkelige gode data for fortidas klima til å kunne forbinde klimaendringer med samfunnsendringer på en overbevisende måte. Dette er i ferd med å endre seg. Datagrunnlaget har blitt mye større og mer nøyaktig i løpet av de siste 20 årene, og det ser omsider ut til å være en gjensidig forståelse mellom klimaforskere og fortidsforskere om at tverrfaglig ekspertise og perspektiver er nødvendige for å forstå hvordan klimaendringer har påvirket samfunn. Som lærer på kurset «Klima og samfunn i førmoderne tid» ved Universitetet i Bergen har jeg erfart at det er utfordrende å finne litteratur som

balanserer naturvitenskapelige og humanistiske perspektiver og som har en balansert holdning til spørsmålet om menneskelig handlingsrom i møte med klimaendringer. Med dette bakteppet var det med stor interesse, men blandede forventninger, at jeg åpnet Fredrik Charpentier Ljungqvists bok fra 2017, *Klimatet och människan under 12 000 år*.

Ljungqvist er tilknyttet både *Historiska institutionen* og *Bolincenteret for klimatforskning* ved Stockholms universitet. Hans omfattende publikasjonsliste viser at han behersker tradisjonell historievitenskap så vel som paleoklimatologi, vitenskapen om fortidas klima, til fulle. Han har både skrevet svensk og nordisk allmennhistorie og deltatt i en rekke tverrfaglige studier av historiske klimaendringer. Slik dobbeltkompetanse er mangelvare i academia og legger de beste forutsetninger for et ambisiøst bokprosjekt. For ambisiøst er det. På 456 luftige og illustrerte sider dekkes historien fra slutten av siste istid til 2000-tallet og dagens debatt. Perspektivet er så langt det er mulig globalt og tilnærmingen er diskuterende og problematiserende.

Boka er delt i seks deler med til sammen 22 kapitler. I introduksjonen diskuteres klima, naturlige klimaendringer, klimaets betydning for livet på jorda, samt møtet mellom historieforskning og klimaforskning. Del to tar for seg perioden fra siste istid til slutten av folkevandringstiden, med blant annet det første jordbruket, varmeperiodene i bronsealderen og på romersk tid, samt den dramatiske kuldeperioden fra 536 etter vår tidsregning som nedslagspunkt. Del tre handler om varmeperioden i middelalderen og dekker blant annet den norrøne ekspansjonen i Atlanterhavet og mayasivilisasjonens krise eller sammenbrudd. Del fire dekker «den lille istiden», som her brukes i lang betydning, fra 1300-1800-tallet. Sammenbruddet i den norrøne bosetningen på Grønland på 1300-1400-tallet og i Ming-Kina på 1600 tallet er to av stoppestedene. Del fem ser på oppvarmingen på 1900-tallet og fram til i dag, og diskuterer dagens situasjon og perspektiver for framtida. Del seks trekker ut noen hoved-

konklusjoner om hvordan klimaendringer har formet menneskenes liv, særlig gjennom den sterke påvirkningen på matproduksjon, og diskuterer historiens rolle i dagens debatt. I et tillegg gjøres det rede for hvilke naturlige drivkrefter som påvirker klimaet og hvordan vi kan få kunnskap om klima i fortida. Dette plasseres gjerne først i tilsvarende bøker, men det fungerer godt å legge det i et tillegg for de som er spesielt interesserte.

Ljungqvists dobbeltkompetanse innen humanistisk- og naturvitenskapelig klimaforskning kommer særlig fram ved at diskusjonen framstår som grundig og nyansert. Han kjenner og diskuterer styrkene og svakhetene i de klimahistoriske dataseriene, og trekker ingen forhastede konklusjoner om hvilke samfunnsendringer de førte til. Regioner som har opplevd en annen utvikling enn den globale hovedtendensen diskuteres også. På denne måten kommer det tydelig fram at klimaendringer har spilt en viktig rolle gjennom historien, men i ulik grad og på ulikt vis i forskjellige perioder, og at en viktig del av regnestykket har vært hvordan menneskene har reagert på og tilpasset seg nye situasjoner.

En annen klar styrke ved boka er det, i den grad det er mulig, globale perspektivet. Det er en hovedvekt på Vest- og Nord-Europa, men Amerika er godt dekket, og Ljungqvist trekker også inn kinesisk forskning og klimadata som har vært lite brukt i europeisk og amerikansk faglitteratur. Det er også positivt at boka har et dypt tidsperspektiv. Den tar et oppgjør med myten om at klimaet etter siste istid har vært stabilt og gunstig, og gjennom å trekke opp de lange linjene gir den bedre kontekst for å forstå dagens situasjon enn om den hadde begrenset seg til mer moderne tid.

En tredje kvalitet ved boka er det at den er rikt illustrert med grafer over utvikling av temperatur, nedbør og andre variabler. Resultater som er usikre eller ikke passer inn i det generelle bildet er også tatt med. Ulikt mange publikasjoner er grafene leselige, de er tydelig forklart i figurtekstene og kildene er opplyst i litteraturlista. På denne måten får leseren en mulighet til løpende

å følge forfatterens argumentasjon og ta stilling til den. Ljungqvist hever fram forskere med navn i teksten og boka har en omfattende bibliografi. Både for egen del og med tanke på studenter skulle jeg imidlertid ønske at boka hadde vært utstyrt med fulle litteraturreferanser.

Det siste jeg vil trekke fram er at Ljungqvist er modig nok til å trekke historien helt fram til vår egen tid og til å gi en vurdering av klimaendringene vi gjennomgår nå. Både ufundert klimaskepsis og aktivistisk alarmisme får passet påskrevet. Det siste uten at realiteten og alvorsgraden i menneskeskapt oppvarming underslås. Dette er etter mitt syn et av de viktige bidragene historisk forskning kan gi til dagens debatt.

Ut fra eget ståsted savner jeg grundigere diskusjoner blant annet rundt klimaets rolle i utviklingen av det første landbruket (to sider), krisen i slutten av bronsealderen (ett avsnitt), og i forbindelse med vestromerrikets sammenbrudd (fire sider). Jeg hadde også ønsket meg en grundigere dekning av Midtøsten. Dette er perioder og regioner hvor det finnes heftig akademisk debatt om klimaets historiske betydning, forholdsvis gode klimadata og rikelige arkeologiske/historiske kilder som kunne gitt grunnlag for gode diskusjoner. Dersom Ljungqvist ikke har lagt vekt på disse fordi han ikke støtter klimaforklaringene som har vært lansert i disse tilfellene, ville det også vært svært interessant med en grundigere diskusjon. Når det er sagt går jeg ut fra at lesere med andre særinteresser ville kunne finne lignende eksempler og aksepterer selvsagt at formatet og forfatterens interesser legger premisser for hva som tas med.

Som jeg skrev innledningsvis var forventningene mine til lesningen blandede. Den skepsisen jeg følte var basert på erfaringene med lignende bøker, men viste seg å være ubegrunnet. Boka er grundig, nyansert, balansert, oppdatert, har faglig tyngde, og kombinerer tilgjengelighet for et allment publikum med diskusjoner av faglig interesse. Den har mye å tilby både til de som er interessert i eller engasjert i klima, og til de som er

opptatt av historie og arkeologi. *Klimatet och människan under 12 000 år* fortjener mange lesere.